

Ярослав МОХУН

*аспірант кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка.*

СТВОРЕННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Феномен Української Держави вніс суттєвий внесок у розвиток процесів національного державотворення на початку ХХ ст. Він позбавив ці процеси революційно-соціалістичної одномірності, наділивши їх досвідом державного будівництва, що базується на традиційних цінностях, культурно-історичній спадкоємності, приматі еволюційності, поміркованості та правопорядку. Цей період вплинув на подальший розвиток суспільної думки та політичної культури українців, переосмисливши їх історію та культуру. Важливо відзначити, що події квітня-грудня 1918 р. визначили становлення та розвиток української школи консерватизму, державницького напрямку в історіографії і ідеологічного гетьманського руху. Феномен Української Держави залишається предметом великого наукового та практичного інтересу і потребує подальших досліджень, особливо з урахуванням стану вивченості цієї проблеми.

Одним із найважливіших напрямків діяльності уряду Гетьманату було формування Збройних Сил. При виборі кандидата на посаду військового міністра Павло Скоропадський пропонував генерала Василя Кирию, але він відмовився. На цю посаду був призначений українець із Чернігівщини, син священика та досвідчений генерал, командувач армії під час Першої світової війни Олександр Рогоза (1858–1919) [10, с. 74].

Наприкінці травня 1918 р. Рада Міністрів прийняла законопроекти, що визначили основні напрями розвитку військового будівництва в Українській Державі. Головним завданням армії було вважатися захист держави від зовнішніх загроз та забезпечення порядку в країні. Армія оголошувалася аполітичною, військовослужбовцям заборонено входити до політичних партій та брати участь у політичних заходах та виборах.

Були введені правові норми військової служби та визначено порядок проходження військової служби для різних категорій військовиків. У подальших актах від 16 червня та 24 липня 1918 р. були встановлені військові ранги, які були скасовані Центральною Радою. Це сприяло позитивному розв'язанню кадрових проблем, оскільки офіцерство і генералітет виявляли готовність служити. Також була визначена загальна військова повинність та терміни дійсної служби: два роки у піхоті та три роки в артилерії [10, с. 86].

Вже 20 липня затверджено текст військової присяги. Тепер кожен воїн обіцяв вірно служити Українській Державі та захищати її від ворогів. Якщо військовий не був християнином, то в тексті військової присяги слова, в яких мова йшла про Бога, виключалися. Для осіб іудейського сповідання 23 серпня був затверджений окремий текст військової присяги, який не відрізнявся від тексту 30 травня, за винятком слів про Бога. Євреї присягали іменем не Христа, а «Бога Ізраїлевого Адоная». Сам текст присяги свідчив про характер армії як регулярної, дисциплінованої, ставив її в один ряд зі збройними силами провідних європейських країн [6, с. 365–366].

Досвід гетьмана П.Скоропадського та його Ради Міністрів представляє велику цінність, оскільки за короткий термін вони досягли значних організаційних успіхів у створенні Збройних сил України. Водночас аналіз їх діяльності, виявлення прорахунків та недоліків, може послужити важливим уроком для уникнення подібних невдач у сучасних умовах структурної перебудови та реформування Збройних Сил України.

Павло Скоропадський успадкував від Центральної Ради УНР готовий проект створення регулярної армії, яка включала в себе вісім армійських корпусів, чотири кінні дивізії та окрему кінну бригаду. З урахуванням повної демобілізації Українського фронту залишалися кадри для майбутньої армії – штаби шести армійських корпусів, тринадцяти піхотних та двох кінних дивізій. Гетьман П. Скоропадський, виступаючи як Верховний Головнокомандувач армією та флотом, мав завдання, разом із Радою Міністрів під керівництвом Ф. Лизогуба, розгорнути ці залишені структури в належні бойові підрозділи, частини та з'єднання [8].

Для розкриття концепції військово-політичного керівництва Гетьманату щодо формування національних Збройних сил велике значення має розгляд доповіді начальника Генерального штабу військової старшини О. Сливинського, яку він представив 21 травня 1918 р. військовому і морському міністру, генеральному бунчужному О. Рогозі. У цій доповіді обговорювалися загальні принципи та напрямки майбутнього будівництва та комплектування регулярної армії та флоту нової держави з урахуванням вимог військового мистецтва та досвіду Першої світової війни [8].

Улітку 1918 р. інтенсивна організаційна діяльність гетьмана П. Скоропадського, Ради Міністрів під головуванням Ф. Лизогуба, військового і морського міністерства під керівництвом генерального бунчужного О. Рогози та Генерального штабу під керівництвом військового старшини О. Сливинського спрямована на створення постійної штатної структури військових частин та підрозділів сухопутних військ Збройних сил Української Держави і призвела до конкретних результатів: ці штати були обговорені, ухвалені та затверджені [8].

Запропоновані урядом умови вступу до армії, вимоги тогочасних військових документів, положення двох військових присяг та однієї обітниці (відповідно до віросповідання військовослужбовців) створювали можливість заповнити штатні посади військових частин та кораблів Збройних сил найкращими представниками офіцерського та унтер-офіцерського корпусу, які були віддані Батьківщині та проявляли справжню військову відданість [9, с. 194].

Під керівництвом Верховного Головнокомандувача армії та флоту Української Держави, гетьмана П. Скоропадського, були проведені численні заходи щодо формування та модернізації військово-морського флоту, а також демобілізації торговельного флоту. Завдяки цьому була розроблена штатна структура і почалася рекрутація військових частин, відповідальних за бойову підтримку та тилове забезпечення флоту [5, с. 68–69].

До складу військового міністерства входило і Головне артилерійське управління (ГАУ), яке очолив 63-річний генерал-хорунжий Іван Значко-Яворський, уродженець Полтави. Він був вихованцем Чугуївського юнкерського училища та Академії Генерального штабу, а також кавалер Золотої Георгіївської зброї. Під його керівництвом функціонували навчальні, технічні та господарські підрозділи артилерійського відомства. Це управління включало загальний відділ (полковник Гоголь-Яновський); відділ ручної зброї (полковник Вакар); гарматний відділ (полковник Християнович); відділ амуніції і набоїв (полковник С. Лукашевич); хімічний відділ (полковник Володимир Сінклер) [7, с. 74–75].

У травні 1918 р. за наказом гетьмана Павла Скоропадського була утворена комісія для розробки штатів військових частин армії Української Держави. Головою цієї комісії був начальник Генерального штабу, генерал Олександр Сливинський. В її склад входила група досвідчених артилеристів-генералів, таких як С. Дельвіг, В. Сінклер, О. Акерман, Д. Альтфатер, Ф. Колодій. Ця

група розробляла організаційну структуру артилерії та штати її частин і підрозділів.

Організація артилерії була заснована на структурі, яка існувала в російській армії з деякими змінами, враховуючи досвід світової війни та реальні можливості. Вона включала в себе різні види артилерії, такі як польова, гірська і кінна. Польова артилерія, найчисленніша серед них, входила до складу піхотних дивізій і армійських корпусів (84 гарматні полки). Вона була поділена на легку, важку і мортирну. Залежно від організаційного підпорядкування артилерія розділялася на армійську, корпусну і дивізійну [4, с. 132].

Координацію цієї значущої роботи проводило Управління головного інспектора артилерії під керівництвом генерал-значкового Сергія Дельвіга, що підпорядковувалося начальникові Генерального штабу. Головний інспектор артилерії, в тісній співпраці з Управлінням персоналу Головного штабу (під керівництвом військового старшини, підполковника Миколи Удовиченка), передусім, формував свій апарат управління та командний склад армійської, корпусної і дивізійної артилерії, залучаючи висококваліфікованих та обдарованих старшин і генералів з великим бойовим досвідом. Зокрема, усі восьмеро начальників артилерії корпусів були генералами, із них шестеро – М. Синеоків, І. Пащенко, М. Данилович, С. Лукашевич, П. Деревницький, Є. Пащенко – мали вищу військову освіту, закінчивши кадетські корпуси, артилерійські училища та артилерійські академії. Два з них, В. Добровольський та І. Жуков, отримали вищу освіту в Офіцерській артшколі. Під час Першої світової війни вони керували гарматними полками та бригадами на фронті, і дві третини з них були українцями за національністю [10, с. 85].

Гетьманським Універсалом про відновлення українського козацтва від 16 жовтня 1918 р. заявлено, що задля зміцнення Збройних сил Держави Української доцільно відродити Козацтво на всій території держави, де колись існували козацькі полки [12, с. 12].

Козацтво планувалося створити як окремий соціальний стан, що відіграватиме роль провідника національної ідеї та стане значущою кадровою базою для майбутньої іррегулярної Української козацької армії. Приблизно 106 повітів України мали забезпечити необхідну чисельність для формування приблизно 26 кінних дивізій козаків [8].

У серпні 1918 р. Павло Скоропадський затвердив положення про Чорноморський козацький кіш як спеціальне військове формування, створене для захисту Української Держави від її ворогів. Цей підрозділ формувався у Бердичеві та призначався для надання допомоги кубанським козакам. Кіш складався зі старшин і козаків, які добровільно вступали до нього, але їх відбір проводився за рекомендацією муштрових начальників.

Особовий склад коша перебував на повному державному утриманні. Командир коша мав звання генерального хорунжого. Організаційна структура включала штаб, три курені та окремі підрозділи, такі як кулеметна сотня, учбова сотня, піша розвідувальна сотня, кінна сотня, гірська батарея, сотня зв'язку, саперна чота та інші.

У листопаді 1918 р., ці підрозділи перейшли на бік Директорії, чорноморці виступили проти гетьмана, і плановане сформування Чорноморського козацького коша так і не закінчилось [2, с. 239-241].

Як бачимо, піклування про осіб у погонах та поліпшення їх матеріально-побутового стану та соціального захисту було важливим елементом діяльності вищих органів державного керівництва в той час. Забезпечення військового

персоналу зручними умовами служби, гідною заробітною платою, соціальним захистом та іншими пільгами мало на меті покращення їх життя та підвищення престижу військової служби.

Це може включати в себе різноманітні заходи, такі як підвищення заробітної плати військовослужбовців, надання соціальних пільг, поліпшення умов служби, доступ до медичного обслуговування, пенсійні та інші вигоди. Провідні органи керівництва розуміли, що задоволені та підтримані військові є важливим резервом для стабільності та ефективності країни. Це також могло впливати на військову дисципліну та мотивацію.

Важливою була не лише військова підготовка, але й забезпечення військових умовами, що забезпечують гідне життя, особливо в періоди конфліктів або неочікуваних заколотів на теренах держави [8].

Так, військова політика Гетьманату дійсно мала свої позитивні та негативні риси, які в багатьох відношеннях успадковували політику попереднього уряду УНР.

До позитивних аспектів можна віднести:

1. Створення регулярної армії: ідея формування регулярної армії на основі загального військового обов'язку була важливим етапом для будівництва незалежних Збройних сил Української Держави.

2. Територіальна система комплектування: заснована на територіальному принципі система комплектування армії сприяла більш ефективній мобілізації та взаємодії з населенням різних регіонів.

3. Організаційна структура на основі корпусів: військова структура на основі восьми корпусів могла забезпечити більш гнучке та ефективне управління в армії.

До негативних аспектів можна віднести тенденцію до русифікації офіцерського складу. Це викликало негативну реакцію населення.

Загалом, врахування цих аспектів важливе для об'єктивного аналізу військової політики Гетьманату та її впливу на суспільство в той період [8].

За гетьмана Павла Скоропадського дійсно була розроблена і прийнята законодавча база, що регулювала організаційні та функціональні аспекти військових сил. Декілька ключових законодавчих актів, які стосуються цих питань, включають:

1. Універсал від 29 квітня 1918 р. Цей документ визначав структуру влади в Українській Державі та зазначав, що «Верховний Гетьман Української Держави є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил Української Держави».

2. Універсал від 10 травня 1918 р. Визначав владу та обов'язки місцевих органів влади в сфері оборони.

3. Універсал від 22 травня 1918 р. Стосувався створення Збройних Сил Української Держави та визначав порядок їх формування та функціонування.

4. Указ від 23 червня 1918 р. Встановлював структуру і склад Генерального Штабу Збройних Сил Української Держави.

5. Указ від 24 липня 1918 р. Стосувався встановлення військових рангів та посад в армії.

Ці документи встановлювали правові засади організації військ та системи військового управління в Українській Державі за гетьмана П. Скоропадського.

Військове міністерство під керівництвом гетьмана Павла Скоропадського взялося за створення та укомплектування Збройних Сил Української Держави. Для цього прийнято ряд важливих заходів:

1. Створення Реєстру полків: вперше був складений реєстр піших і кінних полків українських Збройних Сил, що сприяло систематизації та обліку військових частин.

2. Назви та нумерація частин: усі частини отримали відповідні назви та нумерацію, що спрощувало їх ідентифікацію та організацію.

3. Формування офіцерського і підофіцерського складу: важливим завданням було укомплектування армії кадрами. Гетьманат вживав заходів для підготовки і залучення висококваліфікованих офіцерів та підофіцерів.

Ці заходи допомогли створити більш організовану та структуровану армію, готову до виконання завдань в умовах тогочасних викликів та загроз [38, с. 283]. Реорганізація армії та перехід до триполкової структури пішої дивізії були важливими етапами в розвитку Збройних Сил Української Держави в період Гетьманату. Такі заходи мали на меті поліпшення керованості та ефективності армії. Основні аспекти цієї реорганізації включали:

1. Стале розташування частин: більшість військових частин отримали постійні місця дислокації, що сприяло поліпшенню організації та управління армією.

2. Стратегічне розташування: Збройні Сили були розташовані з урахуванням стратегічних завдань та потенційних загроз для держави.

3. Триполкова структура пішої дивізії: перехід до такої структури покращив координацію і взаємодію в армійських піхотних частинах.

4. Додавання кінного полку до піших корпусів: зміцнення кінного складу корпусу додало нових тактичних можливостей та забезпечило армії більшу гнучкість.

5. Розробка перспективних планів: робилися довгострокові плани розвитку військової організації, що сприяло стратегічному плануванню та модернізації армії.

Ці заходи визначили подальший шлях розвитку Збройних Сил Української Держави в умовах гетьманату [3, с. 421–432].

Проблеми військовобудування, які виникли під час Гетьманату, були важливими чинниками, що впливали на ефективність та готовність Збройних Сил Української Держави. Деякі з основних проблем включали:

1. Постачання і озброєння армії: недостатнє постачання і озброєння важливою мірою обмежувало бойові можливості армії. Необхідно було розв'язати проблему недостатку зброї, боєприпасів та іншого військового обладнання.

2. Матеріальне і грошове утримання особового складу: недостатнє фінансування призводило до проблем із забезпеченням військовослужбовців необхідними матеріальними та фінансовими ресурсами.

3. Труднощі з призовом на дійсну військову службу: здійснення призову в армію та його організація можуть бути складним завданням, особливо в умовах загальної нестабільності та конфліктів.

4. Фінансова і майнова політика Ради Міністрів: проблеми в армії частково виникали через невдалий фінансовий та майновий підхід Ради Міністрів.

5. Позиція німецького та австро-угорського командування: залежність від позиції іноземних командувань, зокрема німецького та австро-угорського, негативно вплинуло на стратегічне та тактичне планування в армії Української Держави.

6. Прорахунки гетьмана в оцінці перспектив державотворення: важливою проблемою було оцінювання перспектив державотворення та розуміння, як військові сили можуть впливати на цей процес.

Всі ці аспекти вимагали комплексного підходу до управління та реформування Збройних Сил для забезпечення їх ефективності та функціональності в умовах тогочасних викликів та нестабільності [1].

Зміни в кадровій політиці військового міністерства під час Гетьманату справді мали свої наслідки для військового будівництва та готовності армії. Відхід від принципу підтримки та просування патріотично настроєних офіцерів на користь фаховості призвів до втрати емоційного зв'язку із загальнодержавними інтересами та сприйняття армії як частини національного проекту.

Ревізія політики в галузі військової освіти, зокрема перехід від інструкторських шкіл до схеми «кадетський корпус – спільна юнацька школа – Академія генерального штабу», може вважатись спробою створення більш системного та фахового підходу до військової підготовки. Залучення кадетів та молодших офіцерів до системи освіти може сприяти формуванню єдиної військової культури, забезпечити високий стандарт фаховості та дозволити ефективніше використовувати людські ресурси.

Проте, важливо зберігати баланс між фаховістю та патріотизмом, оскільки останній є важливим мотиваційним чинником для військовослужбовців, особливо в умовах створення національних Збройних Сил. Успішна армія повинна поєднувати технічні та тактичні навички із загальною відданістю і патріотизмом [3, с. 426]. Все це б мало працювати у разі збройного протистояння із зовнішнім ворогом. Проте для боротьби із Директорією, яка була внутрішнім ворогом і оперувала в першу чергу на ідеологічному фронті, армія Української Держави виявилась небоєздатною.

Список використаних джерел

1. Винниченко В. Відродження нації (Історія української революції: марець 1917 р. – грудень 1919 р.). Київ–Відень 1920. Репринтне відтворення видання 1920 року. Вид-во політичної літератури України, Київ 1990. URL: <http://exlibris.org.ua/vinnichenko/index.html>
2. Гаврилюк Г.І. Кадрова політика військового міністерства Української Держави і проблеми комплектування армії в травні – листопаді 1918 р. *Вісник Харківського ун-ту: Історія України*. Вип.2. Харків: Основа, 1998. № 401. С. 110–119.
3. Історія Українського Війська, (Крип'якевич Н., Богдан Гнятевич). Видання Івана Тиктора, м.Львів 1936р. Часть 2. 568 с.
4. Кравчук М.В. Правові основи будівництва Національних Збройних Сил України в 1914–1993 рр. Івано-Франківськ, 1997. 292 с.
5. Кульчицький С.В. Українська Держава часів гетьманщини. *УІЖ*. 1992. № 7 – 8. С. 60 – 79.
6. Мироненко О. Розбудова національного війська режимом П.Скоропадського. *Мала енциклопедія етнодержавознавства*. К.: Генеза, Довіра, 1996. 942 с.
7. Монкевич Б. Організація армії Української Держави 1918 р. *Україна і минулому*. К.; Л.. 1995 Вип. 7.С. 74–75.
8. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. Київ; Філадельфія, 1995. 493 с. Режим доступу: <http://mnib.malorus.org/kniga/177/>
9. Тимошук О.В. Армія в охоронній системі гетьманату П. Скоропадського (квітень – грудень 1918 р.). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2000. № 1. С. 192–196.
10. Ткачук П. П. Військові реформи в Українській Державі Гетьмана П. Скоропадського. *Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету ВНУ ім. Лесі Українки*. Випуск №14. Луцьк, 2008. С. 84–87.
11. Якимович Б. Збройні сили України: нарис історії. Львів: Просвіта, 1996. 360 с.
12. The 60th Anniversary of Ukrainian Hetman (Monarchic) State reestablished by Paul Skoropadsky april 29th 1918. Торонто: Батьківщина, 1978.